

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ВОРОШИЛОВ Олег Володимирович

**ЕКОНОМІЧНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ
(1957 — 1965)
ІСТОРИКО-ПОЛІТИЧНИЙ АНАЛІЗ**

Спеціальність 07.00.01 — історія громадських рухів
і політичних партій

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеню
кандидата історичних наук

Київ — 1994

00801818 (Q)

Ав 29.908

Дисертація є рукопис.

Дисертація виконана на кафедрі історії
Київського політехнічного інституту

Науковий керівник - кандидат історичних наук, професор
КОВАЛЬСЬКИЙ Борис Павлович

Офіційні опоненти - доктор історичних наук, професор
ОСТАФІЙЧУК Василь Фокіч
- кандидат історичних наук, доцент
ШИРАЙ Володимир Миколайович

Провідна установа - Український економічний університет

Захист відбудеться "1" квітня 1994 р. о 12⁰⁰ годині
на з'єднанні спеціалізованої ради К. 068.18.03 при Київському
університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 252001,
м.Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 349.

В дисертацію можна ознайомитися в науковій бібліотеці Київського
університету /вул. Володимирська, 58/.

Автореферат розіслано "28" лютого 1994 р.

Вчений секретар спеціалізованої ради,
кандидат історичних наук, доцент *Иванов* Іванов І.В.

AB - 29.908

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЇ

Актуальність теми. В нових умовах, з обранням суверенного шляху розвитку, перед Українською державою постала ціла гама проблем, в першу чергу економічних, при вирішенні яких необхідно спиратись як на світовий, так і на власний досвід, що був накопичений республікою в галузі управління народним господарством за попередні десятиріччя.

Невідкладність рішучих заходів в галузі економіки випливає з кризового стану народного господарства України, що має кілька витоків, і основні з них, на жаль, внутрішнього походження. Пов'язані вони з непослідовною і досить невдалою зміною одних економічних відносин іншими, коли стара пленова система вже втратила важелі керівництва, а нові зусовди остаточно не визначені і не запрацювали.

Хоча зразом домінує нігілізм у відношенні майже до всього, що було зроблено у радянський період, проте при реформуванні економіки неможливо повністю, без втрат для справи, ігнорувати ті досягнення і наробки, що мали місце в період пленового управління економікою.

Якщо говорити про використання власного досвіду при реформуванні економіки, то для України, як незалежної держави, певну цікавість в цьому відношенні являє період другої половини 50-х - першої половини 60-х рр. Це пояснюється наступним. В середині 50-х рр. була здійснена децентралізація управління економікою, прера республік СРСР в господарському будівництві були значно розширені і вони одержали можливість в більшій мірі впливати на розвиток власного господарства. Реформа 1957 р., коли перейшли до територіального принципу управління промисловістю, стала логічним продовженням даного курсу, в результаті її здійснення майже вся промисловість республіки була підпорядкована Раді Міністрів УРСР. Крім того, у підпорядкуванні України знаходилось 90% загального обсягу капітального будівництва, повністю сільське, лісове господарство, торгівля та майже всі підприємства зв'язку. Таким чином, в цей час республіка одержала можливість здійснювати багато з чого власну економічну політику, чого не можна сказати ні про

більш ранній /до середини 50-х рр./, ні про більш пізній /з другої половини 60-х рр./ періоди.

Економіка республіки в той час розвивалась відносно швидкими темпами, було вирішено ряд важливих народногосподарських проблем. Дещо з накопиченого в ті часи досвіду, на думку дисертанта, зберігав свою актуальність і по сьогоднішній день. Скажімо, переорієнтація Радю Міністрів України, Держпланом республіки, радгоспами та іншими державними органами економічних зв'язків підпорядкованих їм промислових підприємств таким чином, що вони /зв'язки/ значно зросли як в межах республіки, так і в окремих економічних районах України, в кількості нерациональних зв'язків з іншими союзними республіками значно скоротилась. Це, наприклад, виходить на ту позицію, що виникла на початку 90-х рр., коли різкий розрив економічних зв'язків з суміжниками за межами України призвів до того, що ряд підприємств деяких галузей промисловості республіки практично зупинились.

Ще один приклад. В цей час з метою підвищення ефективності роботи державного сектору економіки одним з пріоритетних напрямків діяльності урядом визначено поглиблення процесів децентралізації та регіоналізації, розширення повноважень територіальних органів управління. /Так, згідно з Указом Президента України "Про державний контракт і державне замовлення на 1994 рік" від 28 жовтня 1993 р. зводиться поняття територіального замовлення - в обсягах до 5% товарної продукції місцеві органи самоуправління можуть встановлювати держзамовлення для місцевих потреб у межах наявних коштів/. В цьому напрямку саме на рубежі 50-60-х років державними органами та громадськими організаціями України був накопичений значний досвід роботи, адже, як вже вказувалось вище, одним з головних елементів реформи 1957 р. стало вирішення проблем децентралізації управління та розширення повноважень територіальних органів.

Зважаючи на вищевикладено об'єктом дослідження дисертант обрав реформування державними органами та громадськими організаціями України господарського механізму республіки, а без-

посереднім предметом вивчення - той досвід роботи, що був накопичений під час здійснення реформи управління промисловістю 1957-1965 рр.

Хронологічні рамки дослідження - 1957 - 1965 рр. - обумовлені не тільки тим, що вони співпадають з періодом, коли народним господарством керували за територіальним принципом і Україна одержала можливість в значно більшій мірі впливати на розвиток своєї економіки, але й тим, що в цей час мав місце цілий ряд подальших реформувань господарського механізму республіки /реорганізація системи управління науково-дослідними, проектними та конструкторськими організаціями, удосконалення адміністративно-управлінського апарату, виникнення нових форм управління промисловими підприємствами тощо/, досвід здійснення яких потребує подальшого узагальнення.

Міра вивченості проблеми. Слід відзначити, що більшість праць, присвячених даній проблемі, була видана саме в період здійснення економічної реформи - в кінці 50-х - першій половині 60-х рр. Праці Г.Александренко, І.Н.Ананова, С.Гершберга, М.Ф.Колбенкова, М.Петрова, В.М.Чуїстова та інших авторів висвітлювали причини, що викликали необхідність реорганізацій в економіці та здійснення самої реформи управління промисловістю. Більшість з даних досліджень вийшли зразу ж по проведенні реформи і глибокого її аналізу дати не могли. Проте серед цих праць можна виділити монографію М.Ф.Колбенкова, в якій, крім змелювання нової системи управління промисловими підприємствами, значна увага приділяється розгляду її дієвості, а також висвітлюються питання участі громадських організацій в управлінні виробництвом та творчість м'яс в удосконаленні техніки і підвищенні продуктивності праці.

Досить велика кількість робіт висвітлювала практичний досвід роботи раднаргоспів, інших органів та організацій /в основному позитивний/ по керівництву промисловістю економіч-

Колбенков Н.Ф. Совершенствование руководства промышленностью СССР. 1956-1960.-М., 1961.

них районів.¹ Слід відзначити, що значна частина цих праць була написана людьми, що безпосередньо займалися вирішенням проблем, які висвітлювались в деній літературі. Так, досвід діяльності Донецького раднаргоспу аналізувався в роботі голови цього раднаргоспу І.Дядика, Луганського - його голови А.Кузьмича тощо.

Узагальнюючих праць з даного питання написано так і не було. Основна маса літератури висвітлювала той чи інший конкретний напрям роботи - вирішення проблем спеціалізації, кооперування виробництва, пошуки нових форм управління промисловими підприємствами тощо.

Велика кількість робіт /Н.Д.Давидової, О.В.Козлової, В.П.Шевчука та інших авторів/ була присвячена аналізу зусиль державних органів та громадських організацій в розв'язанні проблем науково-технічного прогресу, впровадження у виробництво нової техніки та технології, механізації і автоматизації виробничих процесів, модернізації устаткування тощо.

В роки діяльності раднаргоспів особливо широкого розповсюдження набули громадські організації, діяльність яких сприяла розв'язанню проблем виробництва, виконанню планових завдань, впровадженню у виробництво нової техніки та технології тощо. Це і товариство винахідників і раціоналізаторів, і науково-технічні товариства, і громадські конструкторські бюро, бюро технічної інформації, економічного аналізу тощо. Висвітленню діяльності громадських організацій по розвитку трудової активності робітничого класу були присвячені праці В.Загорулькіна, К.Р.Москальця, В.П.Мисниченко, Г.С.Нежевенко, І.Чупилко та інших авторів.²

¹Викентьев А. Совнархозы в действии.-М., 1958; Вин'ков І., Карпов М. Раднаргоспи України в боротьбі за зниження собівартості продукції.-К., 1960; Дядик І.І. Год работы по новому.-Донецк, 1958; Из опыта работы совнархозов.-М., 1959; Кузьмич А. Чотири роки роботи раднаргоспів // Економіка Радянської України.-1961.-№4; Совнархоз и жизнь.-Харьков, 1959 та ін.

²Загорулькин В. Постоянно действующие производственные совещания.-М., 1963; Москалец К.Р. Профспілки України в боротьбі за здійснення семирічки.-К., 1960; Мисниченко В.П. Творчество масс и управление производством.-Харьков, 1965; Нежевенко Г.С.

На фоні вищеперелічених монографій та статей, що були присвячені якійсь одній виробничій проблемі, дещо виділяються праці М.О.Дрогичинського та А.Д.Кочубея,¹ які хоч і не носять узагальнюючого характеру, та все ж висвітлюють досить широкий спектр питань. М.О.Дрогичинським розглядаються проблеми удосконалення керівництва промисловими підприємствами шляхом впровадження прогресивних форм організації виробництва - створення комбінатів і промислових об'єднань. Широко висвітлюється досвід роботи спеціалізованих фірм на Україні. Значна увага приділяється також економічній роботі на підприємствах тощо. Монографія А.Д.Кочубея присвячене питанням розвитку основних форм управління. Крім того, аналізуються підсумки роботи раднаргоспів України за перші 6 років їх існування. Слід відзначити, що недоліки у роботі раднаргоспів пояснювались автором в основному тим, що не скрізь було використано переваги, закладені у новій системі управління.

В цілому ж для всіх прець, що видавались в другій половині 50-х - першій половині 60-х рр. з проблеми реорганізації управління промисловістю, характерною була висока оцінка здійснюваних реформ, доводилась значно більша ефективність управління промисловістю через раднаргоспи у порівнянні з управлінням через галузеві міністерства, а недоліки в їх діяльності розглядались як "окремі" і тимчасові.

Починаючи з другої половини 60-х рр. стан справ з вивченням і висвітленням у літературі даної проблеми кардинально змінюється. Це пояснюється тим, що після усунення в 1964 р. М.С.Хрущова від партійного і державного керівництва більшість реорганізацій, що були здійснені за його ініціативою, розглядались як прояви суб'єктивізму та волонтаризму. Наслідки реформи управління промисловістю 1957 р. були розцінені як такі, що не сприяли ефективному розвитку економіки, а під кінець

Совет новаторов.-Одесса, 1961; Чупилко И. Общественные конструкторско-технологические бюро.-Одесса, 1962 та ін.

¹Дрогичинский Н.Е. Организация управления промышленностью и планирование на современном этапе.-М., 1965; Кочубей А.Д. Планирование і господарське керівництво на сучасному етапі.-К., 1963.

існування радгоспів управління промисловістю за територіальним принципом взагалі стало цей розвиток гальмувати. Тому в другій половині 60-х - першій половині 80-х рр. розробкою цієї проблеми майже не займалися, література, спеціально присвячена даному питанню, не видавалася, а в тих працях, що вийшли в цей період з історії радянської економіки¹ реформі управління промисловістю 1957 р. уваги приділялося мало і в цілому вона оцінювалася лише негативно.

Починаючи з другої половини 80-х рр. інтерес до періоду, що досліджується в дисертації, посилюється. Виходить ряд праць, в яких висвітлюються проблеми, так чи інакше пов'язані з реформами кінця 50-х - першої половини 60-х рр.,² а також цілий ряд статей.³ Для основних з них характерним є більш діалектичний підхід до оцінки підсумків реформи управління промисловістю 1957 р. та її ефективності. Автори відзначають як позитивні, так і негативні наслідки здійснених реорганізацій, але оцінки загальних результатів економічних перетворень інколи прямо протилежні. Все ж більшість авторів сходяться в тому, що реформа 1957 р. суті процесу функціонування народного господарства не змінила: змінивши форму, вона залишила незмінною серцевину системи управління економікою.

¹ Вопросы истории народного хозяйства и экономической мысли. - М., 1978; История народного хозяйства Украинской РСР. - Т. 3. - Кн. 2. - К., 1987; Экономика Советской Украины. 1945-1975. - К., 1975 та ін.

² Баран В.К. Україна після Сталіна. Нарис історії. 1953-1985. - Львів, 1992; Бурлацкий Ф. Новое мышление. Диалоги и суждения о технологической революции и наших реформах. - М., 1989; Валовой Д. Экономика абсурдов и парадоксов. - М., 1991; Историки отвечают на вопросы. - М., 1988; Дельчук В.С. Научно-техническая революция и промышленное развитие СССР. - М., 1987; На пороге кризиса. Нарастание устойчивых явлений в пертии и обществе. - М., 1990; Трудные вопросы истории. Поиски. Размышления. Новый взгляд на события и факты. - М., 1991 та ін.

³ Глотов В. Про деякі уроки історичного досвіду діяльності КПРС у другій половині 50-х - першій половині 80-х років // Сторінки історії КПРС. Факти. Проблеми. Уроки. - К., 1990; Зубкова Е.Ю. Опыт и уроки незавершенных поворотов 1956 и 1965 годов // Вопросы истории КПСС. - 1988. - №4; Рожукло І.П. Компартия України в добу "відлиги" // Український історичний журнал. - 1990. - №11; Кульчицький С.В. Новітня історія України

Серед праць цього періоду відсутні роботи, які б аналізували реформу управління промисловістю 1957 р. комплексно, досліджували основні напрямки удосконалення господарського механізму республіки в той період у їх взаємозв'язку.

Історики та економісти української діаспори також не обійшли увагою дані проблеми. Можна назвати праці А. Жуковського, К. Кононенка, І. Майстренко, О. Субтельного та інших авторів,¹ в яких, поряд з розглядом інших проблем, дається також оцінка стану розвитку української економіки в другій половині 50-х - першій половині 60-х років, ефективності економічних реорганізацій тощо. Оцінки й тут іноді значно відрізняються. Так, наприклад, К. Кононенко вважає одним з найбільш позитивних аспектів реформи 1957 р. те, що реорганізація управління промисловістю дала можливість місцевим органам шляхом "місництва", порушуючи вказівки центру, набагато покращити задоволення місцевих потреб. Більш виважено до оцінки цих проблем підходить О. Субтельний, який відзначає, що в 50-ті роки промисловість України розвивалася досить успішно, економічну реформу 1957 р. розцінює хоча як суперечливу, але одну з найрадикальніших організаційних змін у радянській економіці починаючи з 20-х років.

Проблемам ефективності реформи управління промисловістю 1957 р., ролі державних органів та громадських організацій у вирішенні проблем організації виробництва у цей період були також присвячені дисертаційні дослідження Л. Береговського, Є. Долгополова, Г. Каресика, Г. Корв'якова, І. Корж, С. Межеріць-

// Український історичний журнал.-1991.-№10; Опенкин Л.А. Были ли повороты в развитии советского общества в 50-е и в 60-е годы // Вопросы истории КПСС.-1988.-№8; Савельева В.Л. 50-80-ті: час пошуків і втрачених можливостей // Про минуле - заради майбутнього.-К., 1989 та ін.

¹ Білинський А. Радянське господарське право і період Хрущова // Наукові записки Українського вільного університету.-Ч.6.-Мюнхен, 1963; Жуковський А., Субтельний О. Нарис історії України.-Львів, 1991; Кононенко К.С. Україна і Росія. Соціально-економічні підстави української національної ідеї. 1917-1960.-Мюнхен, 1965; Майстренко І. Історія Комуністичної партії України.-Мюнхен, 1979; Субтельний О. Україна. Історія.-К., 1991 та ін.

кого, В.Чугуєнко. Всі вони написані в 60-ті роки і страждають тими ж недоліками, що й згадувані вище роботи даного періоду. Висвітлювався в основному позитивний досвід і на його основі робили висновки про безперечні переваги системи управління промисловістю через раднаргоспи, а про недоліки говорилося мало і побіжно.

Оцінюючи ступінь вивченості даної проблеми в цілому, слід зазначити, що до середини 80-х рр. вона висвітлювалася не завжди об'єктивно, наголос робився в основному лише на позитивних, або, навпаки, негативних аспектах, а починаючи з другої половини 80-х рр., хоча інтерес до цього періоду дещо посилювався, вийшло лише кілька статей, спеціально присвячених розгляду економічних реорганізацій рубежа 50-60-х рр. Більшість праць цього періоду дають лише загальні оцінки здійсненим в економіці перетворенням. Таким чином, дана проблематика досліджена недостатньо і потребує дальшої розробки.

Мета і завдання дослідження. Актуальність проблеми, її наукове і практичне значення, відсутність робіт, які б комплексно розглядали досвід державних органів та громадських організацій України по реформуванню господарського механізму республіки в 1957-1965 рр. визначили мету дослідження: критично проаналізувавши цей досвід, з'ясувавши та висвітливши основні тенденції та характерні особливості у діяльності вищезазначених органів та організацій, зробити практичні рекомендації, які могли б бути використані при розв'язанні сучасних економічних проблем.

У відповідності до цієї мети дисертант намагався вирішити наступні основні завдання:

- узагальнивши досвід, що був накопичений державними органами і громадськими організаціями України по керівництву роботою промислових підприємств республіки та удосконаленню організації виробництва в другій половині 50-х - першій половині 60-х рр., розкрити на цій основі загальні риси та закономірності даної сторони діяльності цих організацій;
- вивчити ефективність форм і методів цього керівництва з точки зору їх корисності для сьогодення;
- дослідити діяльність державних органів і громадських орга-

нізації республіки в галузі впровадження у виробництво нової техніки та технології, модернізації промислового устаткування, розвитку системи науково-технічної інформації та у вирішенні інших проблем науково-технічного прогресу;
- висвітлити ефективність реорганізації системи управління науково-дослідними, проектними та конструкторськими організаціями України.

Методологічною основою дослідження стали загальні наукові принципи історизму та об'єктивності. Автор намагався максимально уникнути ідеологізованих оцінок, характерних для документів та літератури досліджуваного періоду, а при аналізі тих чи інших конкретних проблем, постанов та рішень центральних республіканських органів з питань господарського будівництва виходив з співставлення їх з конкретною практикою і досягнутими результатами.

Джерельну базу дослідження склали нормативні документи, що регламентували різноманітні аспекти життя суспільства, в першу чергу - економічний. Було здійснено джерелознавчий аналіз документів уряду України, ЦК КПУ та інших керівних органів республіканського та обласних рівней з питань економічної реформи 1957 р. та подальших реорганізацій господарського механізму республіки.

Основними джерелами при написанні дисертації стали архівні матеріали, пов'язані з діяльністю керівних державних, громадських та господарських органів республіки по реалізації основних напрямків тогочасної економічної політики. Поряд з постановами цих органів з економічних питань, дисертантом були використані дані звітів, довідок, листування з аналогічних проблем, що дозволило залучити і ввести до наукового обігу велику кількість документів, які тривалий час залишались невикористаними. Дисертант спирався на документи і матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України /фонд Ради Міністрів УРСР, Держплєну республіки, Укрраднергоспу та республіканської ради профспілок України/, Центрального державного архіву громадських об'єднань України /фонд ЦК КПУ/ та державних архівів Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Одеської областей, м.Києва, в яких дисертан-

том були опрацьовані матеріали діяльності більшості раднар-госпів республіки, обласних партійних, профспілкових органі-зацій та деяких інших державних органів та громадських ор-ганізацій України.

В дисертації використані також матеріали документальних та статисти-чних збірників, масова політична та економічна лі-тература, а також періодичне преса. Нарешті, певний інтерес викликали положення, що містяться у зарубіжних наукових ви-даннях, в першу чергу в працях істориків та економістів ук-раїнської діаспори.

Наукове новизне дисертаційного дослідження визначається тим, що в ньому на основі фактичного матеріалу, нових оцінок практики функціонування суспільства у 50-60-х рр., зроблена спроба узагальнити досвід державних органів та громадських об'єднань України по реформуванню економіки республіки в цей період. Дослідження вперше охоплює весь період управління промисловістю за територіальним принципом - з 1957 по 1965 рік, на відміну від досліджень історико-партійного характеру, де початок процесів демократизації в управлінні економікою пов'язується з рішеннями XX з'їзду КПРС, а 1965 р. розгляда-ється як перший рік нової економічної реформи, хоча раднарго-си продовжували функціонувати до кінця вказаного року. Крім того, на відміну від попередніх досліджень, які, як правило, були присвячені розгляду окремих проблем економічної реформи, і значно рідше - кільком проблемам, або ж давали лише загаль-ні оцінки здійснених реорганізацій без їх ретельного аналізу, в дисертації робиться спроба узагальнити досвід основних на-прямків діяльності державних і громадських організацій Украї-ни по реформуванню господарського механізму республіки в цей період - удосконалення системи організації промислового ви-робництва, розв'язання проблем технічного прогресу у промис-ловості республіки та реформування безпосередньо самої систе-ми управління промисловими підприємствами.

Теоретична та практична значимість дослідження обумовлю-ється тим, що сьогодні в республіці ще не створена остаточна концепція реформування народного господарства і пошук основ-

них шляхів переведення економіки України на ринкові рейки триває. Розв'язання цих проблем потребує ретельного вивчення та узагальнення того досвіду, як позитивного, так і негативного, який вже накопичений республікою в недалекому минулому. Автор вважає, що висунуті в дисертації головні положення та висновки можуть бути олушними при розробці певних заходів по реформуванню української економіки, при вивченні історії в вузі, допоможуть дослідникам у майбутньому.

Апробація дисертації. Основні положення та висновки дисертації обговорювалися на засіданнях та методологічних семінарах кафедри історії Київського політехнічного інституту, на Республіканській студентській науково-методологічній конференції "Історія державності України" /Київ, 1992 р./, та з'явилися в одній з чотирьох публікаціях.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаної літератури.

ГОЛОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі міститься виклад актуальності та міри розробленості теми дисертаційної праці, формулюються мета й завдання дослідження, розкриваються наукова новизна і практична значимість отриманих результатів.

В першому розділі "Причини і сутність реорганізацій в промисловості республіки в другій половині 50-х років" на основі аналізу стану економіки України висвітлюються ті проблеми і недоліки, що мали місце в даний період, і які, незважаючи на трудовий підйом та ентузіазм колективів підприємств, вчених, подальший розвиток продуктивних сил, стали гальмувати розвиток економіки республіки, а також аналізуються основні напрямки реформи управління промисловістю 1957 р. та її вплив на діяльність республіканських державних органів та громадських організацій.

Аналіз конкретного фактичного матеріалу дозволив автору дійти висновку, що вже тоді галузева форма управління промисловістю не могла забезпечити дієвого і оперативного керівництва галузями та підприємствами - вона неухильно вела до послаблення зв'язку органів керівництва господарством з виробництвом, породжувала багатоступеневість у керівництві підприємствами, що призводило до утворення зайвих проміжних ланок між міністерствами і підприємствами, гальмувала ініціативу місцевих радянських, партійних та профспілкових організацій, колективів промислових підприємств. Союзні республіки і місцеві органи були позбавлені можливості самостійно, на місці вирішувати багато питань і були вимушені обмежуватись лише сигналізацією про непорядки та внесенням пропозицій у вишестоячі органи.

В розділі розкривається той негативний вплив, який відомча форма управління промисловістю справляла на вирішення проблем спеціалізації і кооперування виробництва. Як правило, кожне міністерство намагалось перетворитись у незалежну в господарському відношенні організацію, що виробляла все у себе і для себе, незважаючи на витрати, недовикористання виробничих площ, нерациональні перевезення. Багато підприємств взагалі не мали чітко визначеної спеціалізації і були завантажені

випуском не властивої їм продукції.

При вирішенні проблем кооперування підприємств міністерства віддавали перевагу внутрівідомчим зв'язкам навіть в тому випадку, коли підприємства даного міністерства знаходились у віддалених один від одного економічних районах. Незадовільно вирішувались також питання впровадження у виробництво нової техніки і технології та ряд інших проблем.

В розділі відзначається, що з метою подолання зазначених недоліків керівництвом країни з середини 50-х рр. був взятий курс на децентралізацію в управлінні економікою, на розширення прав союзних республік в господарському будівництві, а також висвітлюються ті заходи, що були вжиті для реалізації на практиці поставлених завдань.

В дисертації підкреслюється, що реформа управління промисловістю 1957 р., в результаті якої від галузевого принципу управління перейшли до територіального, а замість більшості промислових міністерств були створені ради народного господарства економічних адміністративних районів, стала логічним продовженням даного курсу, в результаті її здійснення майже вся промисловість республіки була підпорядкована Раді Міністрів УРСР. Крім того, у підпорядкуванні України знаходилось 90% загального обсягу капітального будівництва, повністю сільське, лісове господарство і торгівля та майже всі підприємства зв'язку. У відання республіки була передана також більшість науково-дослідних і проектно-конструкторських установ, що знаходились на її території.

Раднаргоспи стали основною організаційною формою державного управління промисловістю. Їм була надана широка компетенція в галузі планування, фінансів і кредиту, регулювання праці і заробітної плати, маючи яку раднаргоспи діяли як повнопровні оперативні органи державного управління на місцях, що підпорядковувались виключно по вертикалі уряду республіки.

Проведене в розділі дослідження дозволило автору зробити висновок, що реформа 1957 р. сприяла певній демократизації управління промисловістю, дальшому розширенню прав республік і місцевих органів влади, ліквідації надмірної централізації в управлінні, створила умови для більш широкого залучення

трудящих до вирішення економічних проблем.

Другий розділ "Діяльність раднаргоспів, громадськості України по удосконаленню організації виробництва" присвячено аналізу роботи державних та громадських органів та організації республіки у розв'язанні проблем спеціалізації, концентрації та кооперування виробництва, удосконаленні системи матеріально-технічного постачання та узагальненні того досвіду, що був накопичений в республіці при вирішенні даних проблем.

На основі аналізу конкретного фактичного матеріалу показано, що подальший розвиток спеціалізації підприємств став одним з основних напрямків роботи державних та громадських органів та організації України по удосконаленню організації виробництва у промисловості республіки. Так, раднаргоспами та Держпланом України розроблялися плани розвитку спеціалізації, що охоплювали сотні підприємств. Згідно з ними на цілому ряді підприємств було скорочено номенклатуру виробів, збільшено випуск спеціалізованої продукції. За час існування раднаргоспів був організований ряд нових вузькоспеціалізованих виробництв, у тому числі і виробів міжгалузевого застосування.

Проте у здійсненні роботи по спеціалізації виробництва продовжували існувати істотні недоліки. Зокрема, завдання по розвитку потужностей спеціалізованих підприємств, що затверджувались урядом України, з року в рік не виконувались. Низьким залишався рівень розвитку подетальної і технологічної спеціалізації. Питання спеціалізації промислового виробництва у відносно невеликих економічних районах нагтовхувались на великі труднощі і, по суті, не могли бути докорінно вирішеними, а можливості подальшого поглиблення внутрігалузевої спеціалізації промислових підприємств обмежувались рамками раднаргоспів.

В розділі досліджується також робота по раціоналізації виробничих зв'язків, що здійснювалось державними органами республіки в той період. Так, в Держплані України був створений відділ спеціалізації і кооперування, який, крім іншого, займався вивченням міжраднаргоспних та мікрореспубліканських зв'язків, намічав, які з них і коли слід ліквідувати, а які, навпа-

ки, зміцнити і створити. Раднаргоспи також самі переглядали свої економічні зв'язки, з року в рік поліпшуючи кооперовані поставки, зменшуючи кількість далеких і зустрічних перевезень. В цілому ж проведена в той період робота по розширенню виробничих зв'язків у економічних районах, а також між районами і республіками створила умови для значного скорочення далеких і зустрічних перевезень /наприклад, дальні перевезення скоротились вдвічі/, даде можливість відмовитись від завозу на Україну з інших республік тих виробів і заготовок, які могли бути виготовлені на підприємствах республіки.

Аналізуючи ці питання, автор висвітлює також недоліки, що мали місце в роботі по раціоналізації виробничих зв'язків. Найбільш помітним з них було місництво, яке, крім іншого, виявлялось у фактах перевиконання плану внутрірайонних поставок при зриві поставок тих же виробів до інших економічних районів. В дисертації констатується, що намагання вирішити питання лише адміністративними заходами, як і в багатьох інших випадках, очікуваних результатів не дало. Крім того, більшість раднаргоспів не організували систематичного і дієвого контролю за ходом виконання планів поставок і не приділяли цій справі належної уваги.

В розділі розглядається також діяльність державних органів республіки по концентрації промислового виробництва. Автором робиться висновок, що територіальна система управління промисловістю, ліквідувавши відомчі бар'єри, що штучно роз'єднували між собою споріднені підприємства, створила сприятливі умови для концентрації виробництва. В ряді випадків укрупнення і спеціалізація підприємств дозволили більш раціонально використовувати наявні потужності і за рахунок цього збільшити випуск продукції на існуючих виробничих площах, знизити собівартість продукції і підвищити продуктивність праці.

Разом з тим в розділі зазначається, що об'єднання підприємств носило випадковий, несистематичний характер, в ряді випадків не враховувалась економічна доцільність такої діяльності. В цілому ж автор доходить висновку, що ті заходи, які здійснювались державними органами республіки по об'єднанню і укрупненню невеликих підприємств, мали на меті головним чи-

ном скоротити управлінський апарат, а виробничу структуру підприємств і організаційні форми управління не зачіпали.

Крім того, у розділі аналізується робота по удосконаленню системи матеріально-технічного постачання в республіці. В 1957-1958 рр. на основі постачальницьких і збутових контор та баз, що існували раніше, було практично створено єдину сітку постачальницько-збутових органів. Частина з постачальницьких контор та баз колишніх міністерств /понад 50/ було ліквідовано, а частину передано раднаргоспам. Планування матеріально-технічного постачання в республіці було покладено на Держплан УРСР та підвідомчі йому укрголовпостачзбути. В раднаргоспах зперше були об'єднані постачальницькі і збутові органи в єдину мережу, що дозволило значно спростити структуру і зменшити витрати на утримання цієї служби.

Автором робиться висновок, що в цілому, незважаючи на успішне вирішення цілого ряду проблем, економічна реформа 1957 р. кардинально організацію виробництва удосконалили не змогла. Це пояснюється тим, що певна демократизація управління промисловістю, нові підходи в керівництві народним господарством не були підкріплені радикальними змінами в суспільстві, активними діями по реалізації виробленої економічної політики.

Третій розділ "Учесть державних органів та громадських організацій республіки у розв'язанні проблем технічного прогресу в промисловості України" присвячено висвітленню досвіду реорганізації системи управління науково-дослідними, проектними та конструкторськими організаціями України, а також аналізу роботи республіканських організацій по впровадженню у виробництво нової техніки та технології, механізації та автоматизації виробництва і модернізації промислового устаткування.

В розділі відзначається, що після перебудови управління промисловістю 1957 р. було реорганізована і система управління науково-дослідними, проектними та конструкторськими організаціями, а також проводилась подальше робота по удосконаленню діяльності наукових установ республіки. В 1957-1958 рр. більшість науково-дослідних, проектних та конструкторських ор-

ганізацій, розташованих на Україні, була передана у відання республіки, а при Раді Міністрів УРСР був створений Державний науково-технічний комітет як консультативний орган. Значно зміцнилась наукова база республіки - тільки за 5 років /1958-1962/ на Україні було створено більше 70 нових наукових закладів, а також значно розширено передані у відання республіки організації. В результаті створення майже у всіх інститутах відділів впровадження значно скоротився розрив між науковим дослідженням і його використанням у промисловості.

В розділі висвітлюються основні недоліки, що заважали ефективній діяльності наукових установ республіки. Роз'єднання керівництва науково-дослідницьких, проектних і конструкторських організацій по різних раднархозах, міністерствах і відомствах утруднювало проведення єдиної технічної політики в галузях народного господарства, гальмувало впровадження нової техніки. Існувала велика кількість паралельно діючих наукових і проектних організацій, що працювали у відриві одна від одної на шкоду якості і вартості однакових робіт. Автором робиться висновок, що такий стан справ з науково-дослідною роботою і проектно-конструкторськими розробками склався в значній мірі тому, що на Україні, по суті, були відсутні органи, які б відповідали за технічний прогрес в різних галузях народного господарства і направляли цю роботу. Ні Державний науково-технічний комітет, ні створений замість нього в 1961 р. Державний комітет Ради Міністрів УРСР по координації науково-дослідних робіт такими органами не стали.

З метою подолання зазначених недоліків в кінці 1962 - на початку 1963 рр. була здійснена централізація управління науково-дослідною роботою /провідні інститути підпорядковувались державним комітетам Ради Міністрів СРСР по галузях промисловості/, що не тільки не покращила, а ускладнила справу: призвела до відриву науково-дослідних і проектно-конструкторських організацій від виробництва, утруднила вирішення технічних і виробничих питань, подовжила строки проектування об'єктів і впровадження нової техніки тощо. Склалась ситуація, при якій республіка, відповідаючи за впровадження нової техніки у виробництво, майже повністю була позбавлена основної науко-

во-дослідної та проектно-конструкторської бази.

Дається аналіз діяльності державних органів і громадських організацій України в галузі впровадження у виробництво нової техніки та технології, модернізації промислового устаткування та вирішення інших проблем технічного прогресу в промисловості республіки.

На основі аналізу конкретного фактичного матеріалу автор робить висновок, що в другій половині 50-х - першій половині 60-х рр. в республіці було проведена певна робота по розв'язанню проблем технічного прогресу. Вирішенню ряду давніх питань сприяла діяльність по вивченню і розповсюдженню передового досвіду, значне розширення мережі органів науково-технічної інформації, певне покращення економічного стимулювання підприємств і окремих працівників, що займалися цією роботою. Певний вклад у розв'язання проблем технічного прогресу вносили також громадськими організаціями України. Масовим в ці роки став рух раціоналізаторів. Плідно діяли також науково-технічні товариства, велика кількість первинних організацій яких прийняла на себе функції технічних рад заводів і фабрик, конструкторські бюро та бюро технічної інформації на громадських засадах, ради новаторів, громадські НДІ і лабораторії, комісії сприяння технічному прогресу та інші громадські організації.

Разом з тим автор приходить до висновку, що істотно покращити стан справ з впровадженням у виробництво нової техніки та розв'язанням інших проблем технічного прогресу в цей період не вдалося. Господарський механізм в науці та техніці в умовах адміністративно-командної системи не сприймав нового, гальмував технічний прогрес, плани з нової техніки з року в рік не виконувались. Націлоні в першу чергу на валові показники, підприємства при впровадженні нової техніки орієнтувались головним чином на ті заходи, що дозволяли одержати позитивний результат вже в даному місяці або кварталі. Недостатнім залишався рівень економічного стимулювання тощо.

В четвертому розділі "Вклад державних органів і громадських організацій республіки в удосконалення системи управлін-

ня промисловістю на Україні" розкривається діяльність вищевказаних органів та організацій по удосконаленню системи економічного районування республіки та координації зв'язків між економічними районами, досліджуються подальші реорганізації в системі управління промисловістю, висвітлюється робота по удосконаленню управлінського апарату.

На основі вивчення матеріалів, пов'язаних з проблемою економічного районування України, автор приходить до висновку, що при створенні економічних районів в республіці не були чітко визначені основні принципи, якими необхідно було керуватись при здійсненні цієї роботи. Це призвело до того, що межі її економічних адміністративних районів, які були створені на Україні в 1957 р., виявились досить далекими від науково обгрунтованих, що в свою чергу викликало цілий ряд реорганізацій в наступні роки. Ці реорганізації /розукрупнення та укрупнення економічних районів/ справляли негативний вплив на роботу промислових підприємств, які досить часто на протязі короткого проміжку часу передавались з підпорядкування одного раднаргоспу у підпорядкування іншого.

В дисертації зазначається, що замість докорінних перетворень економічних відносин партійне керівництво постійно пропонувало різні варіанти реорганізації апарату управління народним господарством, що не зачіпали основних постулатів адміністративно-командної системи. Більшість з цих перетворень, що були здійснені в даний період, виявились поспішними, не до кінця визіреними і продуманими. Так, не вдалося покращити координацію діяльності раднаргоспів, а створення з цією метою Укрраднаргоспу лише ускладнило роботу підприємств, додавши ще одну ланку управління. До негативних наслідків призвела також ліквідація промкооперації /1960 р./ і системи місцевої промисловості /1963 р./. В цілому ж безсистемні реорганізації управлінських закладів /міністерств, раднаргоспів, роздвоєння партійного апарату на промисловий і сільський тощо/ лише дискредитували саму ідею реформ.

Узагальнюється досвід роботи державних органів республіки по удосконаленню структури управлінського апарату. Аналіз фактичного матеріалу дозволив автору визначити основні напря-

ми, по яким здійснювалась ця робота: концентрація промисловості, об'єднання однорідних підприємств і на цій основі скорочення кількості структурних підрозділів і ліквідація зайвих паралельних ланок в управлінні; об'єднання або скорочення дрібних цехів і діляниць, переведення невеликих підприємств на безцехову структуру управління; впорядкування, централізація матеріально-технічного постачання і збуту; удосконалення структури безпосередньо в апараті раднаргоспів тощо.

В результаті здійснюваної роботи відбулося зниження питомої ваги управлінського апарату в загальній чисельності робітників і службовців в промисловості республіки. Що ж стосується роботи по спрощенню структури апарату управління, то тут зрушень на краще фактично не відбулося, особливо у вищій і середній ланках управління.

В розділі висвітлюється досвід раднаргоспів республіки по створенню в промисловості виробничих об'єднань /фірм/, що явились, по суті, новою формою управління промисловими підприємствами. Апарат фірми поєднував в собі як функції по керівництву підприємством, так і функції по галузевому керівництву в межах одного або навіть кількох економічних районів. Така форма організації вишилася прогресивною, і вже на кінець 1965 р. на Україні у виробничі об'єднання і комбінати було об'єднано близько 1030 підприємств. Незважаючи на це, після ліквідації раднаргоспів робота по створенню фірм дальшого розвитку не одержала. Автор вважає, що це пояснюється наступним. Створення фірм вишилося ревізією на погіршення галузевого управління промисловістю, спробою координувати роботу підприємств галузі. З поверненням до галузевого принципу управління народним господарством фірми втратили своє значення у галузевій координації діяльності підприємств, що і викликало занепад роботи по створенню виробничих об'єднань.

В дисертації підкреслюється, що реформа управління промисловістю 1957 р. не змінила суті процесу функціонування народного господарства - змінивши форму функціонування, ця реорганізація залишила незмінною сутність адміністративно-командної системи управління економікою, в якій спроби замінити переважно адміністративні методи управління економічними упі-

ху не мали.

У висновках підсумовуються основні ідеї дисертаційного дослідження та висувуються окремі практичні пропозиції, які, на думку автора, можуть бути взяті до уваги при розробці заходів по реформуванню економіки республіки:

- у нижній перехідний період питання поточного регулювання виробництва доцільно було б перенести з верхніх поверхів управління на нижні - відомство, регіон, підприємство; масштаби прямого регулювання /переміщення матеріальних, трудових, фінансових ресурсів/ значно зменшити і відповідно збільшити об'єм непрямого регулювання через оплату праці, ціни, фінанси і кредит, санкції і стимули.
- Автор вважає, що робота і функції міністерств могли б бути реорганізовані таким чином, щоб з органів директивного управління прочисловими підприємствами вони стали центрами здійснення науково-технічної політики в своїх галузях.
- При проведенні спеціалізації підприємств найбільшу увагу слід було б приділяти тим, продукція яких може стати або вже є конкурентноспроможною на світовому ринку.
- Виходячи з великого значення регіонального аспекту задоволення кінцевих потреб населення, думається, що продукцію, яке виробляється у регіоні, слід було б в першу чергу спрямовувати на задоволення потреб місцевого населення, і тільки після цього вона може надходити до міжрегіонального обігу.
- Прискоренню темпів приватизації, які в республіці недостатні, можуть сприяти корпоратизація середніх і великих підприємств, конкурсний продаж підприємств-банкрутів, що не підлягають санації тощо.
- В республіці слід було б створити повноцінну і дієву систему охорони інтелектуальної власності /якої до цього часу немає/, чому сприяла б організація інноваційних центрів інтелектуальної власності на базі автоматизованих банків патентної інформації, інших організаційно-правових форм.
- В сучасних умовах доцільною була б нова схема стосунків державних органів і громадських організацій в процесі формування основ ринкової економіки України. Це можуть бути, наприклад, круглі столи при президентові, економічні і інші ради

462843

AB 29.908

AB 29.908